

ارزیابی توانایی پرورش خلاقیت فعالیت‌های یاددهی - یادگیری دروس معارف اسلامی در روش تدریس مبتنی بر سخنرانی و

مبتنی بر نیازها (مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد بوشهر) ♦

¹ باقر گرگین
² ناهید صادق
³ انسبه ماهینی

چکیده

هدف: هدف از انجام این پژوهش، ارزیابی میزان توانایی پرورش خلاقیت فعالیت‌های یاددهی - یادگیری دروس معارف اسلامی در روش‌های تدریس مبتنی بر سخنرانی و نیازها بود. **روش:** روش پژوهش از نوع پیمایشی بود. حجم نمونه 300 نفر به روش نمونه‌گیری تصادفی بود. ابزار پژوهش، پرسشنامه محقق ساخته ارزیابی فعالیت یاددهی، یادگیری دروس معارف اسلامی بر اساس میزان توجه به پرورش خلاقیت بود. ضریب پایایی پرسشنامه 0/83 به دست آمد. داده‌ها با استفاده از روش آماری آزمون تی و با استفاده از نرم‌افزار SPSS مورد تحلیل قرار گرفتند. **یافته‌ها:** یافته‌ها نشان داد که میانگین دیدگاه دانشجویان در ارزیابی میزان توجه به پرورش خلاقیت در فعالیت‌های یاددهی مبتنی بر سخنرانی 14/98، فعالیت‌های یادگیری مبتنی بر سخنرانی 17/91، می‌باشد؛ همچنین میانگین دیدگاه دانشجویان در ارزیابی میزان توجه به پرورش خلاقیت در فعالیت‌های یاددهی مبتنی بر نیازها، 23/92 و در فعالیت‌های یادگیری مبتنی بر نیازها 13/99 می‌باشد. **نتیجه‌گیری:** در نتیجه می‌توان گفت استفاده از روش‌های یاددهی مبتنی بر نیازها در دروس معارف اسلامی، نسبت به سایر روش‌ها میانگین بیشتری در توجه به پرورش خلاقیت دانشجویان دارد و بر همین اساس پیشنهاد می‌شود اساتید معارف در فرایند یاددهی یادگیری از همین روش در تدریس که تا حدود زیادی حواس پنج‌گانه در یادگیری را درگیر می‌کند، استفاده نمایند.

واژگان کلیدی: خلاقیت، یاددهی - یادگیری، نیازمحوری، سخنران‌محوری.

♦ دریافت مقاله: 00/04/15؛ تصویب نهایی: 00/08/12.

1. گروه معارف اسلامی، واحد بوشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، بوشهر، ایران (نویسنده مسئول) / نشانی: بوشهر، میدان شهرداری، ابتدای بلوار شهید رئیسه‌علی دلواری، ساختمان ولایت (دانشگاه آزاد اسلامی استان و واحد بوشهر) / شماره: 07733350173 / Email: b_gorgin65@yahoo.com
2. کارشناس ارشد برنامه ریزی آموزشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بوشهر.
3. گروه معارف اسلامی، واحد بوشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، بوشهر، ایران.

الف) مقدمه

آموزش دروس معارف اسلامی از جمله اهداف آموزشی و تربیتی است؛ که در جهت ایجاد و رشد فضایل معرفتی، اخلاقی و ارزشی دانشجویان طراحی و اجرا می‌شود. از آنجا که یکی از اهداف نظام آموزش عالی کشور ما، تربیت دینی دانشجویان است، در همین راستا بخشی از آموزش‌های عمومی، گذراندن دروس معارف اسلامی، برای همه دانشجویان مدنظر قرار داده شده تا از این گذر؛ از یک سو با تکیه بر تعلیم دینی به پرورش جنبه‌های معنوی و روحانی دانشجویان یاری رساند و از سوی دیگر، کارکردهای اجتماعی دین را به منزله نیروی اجتماعی انضباط‌بخش و حیات‌بخش استوار سازد و از این راه به سعادت فردی دانشجویان و سرانجام سعادت جامعه ایران اسلامی مدد رساند.

از سویی تورنس¹، خلاقیت را به عنوان نوعی مسئله‌گشایی مدنظر قرار داده‌است. به نظر وی تفکر خلاق مختصر عبارتست از فرایند حس کردن مسائل یا کاستی‌های موجود در اطلاعات، فرضیه‌سازی درباره حل مسائل و رفع کاستی‌ها، ارزیابی و آزمودن فرضیه‌ها، بازنگری و بازآزمایی آن‌ها و سرانجام انتقال نتایج به دیگران (آقایی فیثانی، 1397: 25). خلاقیت به معنی کم یا زیاد کردن یک پدیده و تغییر شکل و یا ترکیب کردن آن با سایر پدیده‌ها، اشیاء و چیزها است، لذا خلاقیت به معنای خلق کردن چیزی تازه و منحصر به فرد است که به گونه‌ای مناسب و مفید، موجب حل یک مسأله، سؤال یا نیاز علمی، صنعتی، اجتماعی و مانند آن باشد. خلاقیت، مستلزم بهره‌گیری از نوع خاصی از جریان فکری است؛ چیزی که یکی از روان‌شناسان، به نام گیلفورد²، آن را «تفکر واگرا» نامید؛ تفکری که به گونه‌ای متفاوت از جریان عام فکری جامعه، در حل مسائل، نمود پیدا می‌کند. به عبارت دیگر، فرد خلاق، تمایل دارد که مسائل مختلف را به طرق متفاوت حل کند؛ هر چند در ظاهر، یک راه حل بیشتر برای آن وجود ندارد. تحقیقات انجام شده در زمینه ویژگی‌های افراد خلاق نشان می‌دهد که آنان علاوه بر این که از هوشی سرشار، صداقت، صراحت و انعطاف‌پذیری برخوردار هستند، از اوقات فراغت خود حداکثر بهره را گرفته، با آزاداندیشی و تفکر واگرا، مسائل مختلف را بررسی می‌کنند و به راه‌حل‌های نو دست می‌یابند (یرخانفی، 1397: 6).

با توجه به این که نتایج تحقیقات بیانگر آن است که بیش از 80 درصد از دانشجویان، موافق با اصل آموزش دروس معارف اسلامی در دانشگاه می‌باشند؛ اما محتوای آموزشی و شیوه ارائه آن را تا حدی ضعیف قلمداد می‌نمایند؛ و حدود 46/1 درصد از دانشجویان از نگرش منفی به دروس معارف اسلامی برخوردار بوده‌اند و متأسفانه با نگاهی به نظام‌های آموزشی کشورمان متوجه این واقعیت می‌شویم که روش غالب تدریس و یادگیری، روش سخنرانی³ است و در این روش دانشجویان به صورت منفعل فقط دریافت

1- Torrance

2- Guilford

3- Lecture method

کننده اطلاعات هستند و به صورت فعال یا با انگیزه بالا به یادگیری نمی‌پردازند؛ از سوی دیگر توالی آموزش، اجزاء تشکیل دهنده آموزش یا الگوهایی برای ایجاد انگیزه در دانشجویان دیده نمی‌شود. از همین رو یادگیری معنادار¹، یادآوری مطالب یاد گرفته شده و افزایش انگیزه و ایجاد خلاقیت و ابتکار² از جمله مؤلفه‌های مهمی است که نظام‌های آموزشی و دانشگاه‌ها درصدد ایجاد آن هستند. خلاقیت و ابتکاری که از مهمترین راهکارهای ایجاد پیشرفت علمی در دانشجویان و از برجسته‌ترین توانایی شناختی و زیباترین جلوه‌های تفکر و اگر³ به شمار می‌رود و نقش مهمی در نوآوری و حل مشکلات بشری از کوچکترین و ابتدایی‌ترین آن تا پیشرفته‌ترین یافته‌های بشری در حوزه‌های مختلف فلسفی، فرهنگی، علمی، فنی و هنری دارد و مرهون این ویژگی عالی انسانی است (زندیان، 1390: 38). بنابراین مؤثرترین روش‌ها برای افزایش سطح کیفی آموزش و مدیریت کلاس، روش‌هایی هستند که علاقه شاگردان را جلب و برای یادگیری، انگیزه زیادی ایجاد می‌کنند و تکالیف چالش برانگیزی در محدوده توانایی آن‌ها ارائه می‌دهند. همچنین یافته‌های تحقیقات نشان می‌دهند که دروس معارف اسلامی با مشکلات و موانع جدی همچون استفاده از روش‌های تدریس ناکارآمد مواجه است (یوسفی لویه، 1379: 28). از این رو طرح تدریس نیاز محور در معاونت آموزشی و پژوهشی اساتید و دروس معارف اسلامی مطرح شد که به دنبال رفع کاستی‌های روش سخنرانی محور بود. در این طرح سرفصل‌های مصوب و استاندارد هر گرایش دروس معارف اسلامی مبنای کار قرار می‌گیرد و در ادامه در قالب فرم‌هایی نیازه‌ها، علاقه‌مندی‌ها و اولویت‌های دانشجویان در ارتباط با هر عنوان درسی مشخص می‌شود و با بهره‌گیری از فنون فعال تدریس، مبنای تدریس استاد قرار می‌گیرد. این مسئله در گام نخست موجب می‌شود دانشجو این تلقی را پیدا کند که مسائل وی اولویت برنامه درسی را تشکیل می‌دهد؛ از دیگر سو به جهت پرداختن به نیازهای درونی دانشجویان، عنصر علاقه‌مندی نیز بسیار پررنگ می‌شود. مجموع زمینه‌های ایجاد شده پیامدهای مثبت فراوانی را رقم می‌زند که از آن جمله می‌توان به بروز خلاقیت، با نشاط شدن کلاس، ملموس شدن آموزه‌ها، کاربردی شدن مباحث و ... اشاره داشت. پژوهش‌های متعددی در رابطه با دروس معارف اسلامی صورت گرفته است از جمله پژوهش مجیدی و فاتحی (1388) بیانگر آن است که گرچه بیش از 80 درصد از دانشجویان با اصل آموزش دروس معارف اسلامی در دانشگاه موافق‌اند، اما محتوای آموزشی و شیوه ارائه آن را تا حدی ضعیف قلمداد می‌نمایند، به گونه‌ای که حدود 46/1 درصد از دانشجویان از نگرش منفی به دروس معارف اسلامی برخوردار بوده‌اند. امینی و همکارانش (1392) در پژوهش خود نشان دادند که از منظر دانشجویان وضعیت کلی اجرای برنامه‌های درسی معارف اسلامی در دانشگاه نسبتاً در حد مطلوبی است ولی در عین حال از مجموعه عوامل محتوای آموزشی، روش تدریس، توانایی عملی استادان، ویژگی‌های شخصیتی استادان، جایگاه دروس معارف

1- Meaningful learning

2- Creativity and innovation

3- divergent thinking

154 ♦ ارزیابی توانایی پرورش خلاقیت فعالیت‌های یاددهی - یادگیری ...

اسلامی و نوع ارزشیابی در دروس معارف، نوع ارزشیابی به‌عنوان جدی‌ترین موانع اثربخشی ذکر شده است. همچنین رابطه بین موانع موجود در تأثیرگذاری دروس معارف از منظر دانشجویان با خصایص جمعیت شناختی آنها مورد بررسی قرار گرفت. از میان خصایص جمعیت‌شناختی در این تحقیق به جنسیت، مقطع آموزشی و گرایش تحصیلی دانشجویان توجه شد و یافته‌ها حاکی از آن بود که دیدگاه دانشجویان درباره‌ی شیوه‌ی آموزشی دروس معارف اسلامی از حیث جنسیت تفاوت معنادار داشته، از حیث مقطع و گرایش تحصیلی از تفاوت معنادار برخوردار نبوده است. امید (1394)؛ در بررسی میزان رضایت دانشجویان دانشگاه شاهد از دروس عمومی معارف اسلامی به‌منظور ارائه راه کارهای کیفیت‌بخشی، نشان داد که: 1- میزان رضایت دانشجویان از محتوای دروس عمومی معارف اسلامی، در حد متوسط بوده است؛ 2- میزان رضایت دانشجویان از شیوه تدریس دروس عمومی معارف اسلامی، در حد پایین‌تر از متوسط بوده است؛ 3 - میزان رضایت دانشجویان از روش‌های ارزشیابی دروس عمومی معارف اسلامی در حد پایین‌تر از متوسط بوده است. حلیمی جلودار (1394)؛ در بررسی دیدگاه دانشجویان درباره‌ی شیوه آموزش دروس معارف اسلامی با تأکید بر خصایص جمعیت‌شناختی آنان طبق یافته‌ها، بیش از دو سوم از دانشجویان (77٪) بر ضرورت استفاده از شیوه‌های جدید آموزش معارف اسلامی تأکید نموده‌اند. دانشجویان به تنظیم دروس معارف اسلامی با رشته‌های تخصصی و از میان روش‌های گوناگون به ارائه طرح‌های پژوهشی بیشتر گرایش داشته‌اند. 40/4 درصد از دانشجویان، اسنادان را در سطح قوی و 48/3 درصد از آنان کیفیت متون آموزشی معارف اسلامی را در سطح متوسط ارزیابی کرده‌اند. عباسیان میرزا (1394) بررسی میزان توجه به خلاقیت در روش تدریس اعضای هیأت علمی طرح جامع دانشگاه شاهد از دیدگاه دانشجویان، جامعه آماری کلیه دانشجویان کارشناسی دانشکده‌های علوم انسانی، علوم پایه، و فنی‌ومهندسی طرح جامع دانشگاه شاهد که جمعاً 2026 نفر می‌باشد. در این پژوهش نمونه تحقیق 322 نفر بودند. بین اظهارات پاسخگویان در خصوص بکارگیری خلاقیت در روش تدریس بر اساس مولفه‌های (انعطاف‌پذیری ذهنی، کنجکاوی، رشد و ظهور مهارت‌ها، خودشکوفایی، موفقیت و استفاده از روش‌های نوین تدریس) بر حسب دانشکده‌های طرح جامع دانشگاه شاهد تفاوت معناداری وجود دارد. این پژوهش نشان داد که از نظر دانشجویان دانشکده علوم انسانی، علوم پایه، و فنی و مهندسی وضعیت خلاقیت اساتید در تدریس متوسط به بالا است. همچنین در میان دانشکده‌ها، اساتید دانشکده علوم انسانی نسبت به سایر دانشکده‌ها در تدریس خلاقانه‌تر عمل می‌کنند. علوی (1396)؛ در بررسی عوامل مؤثر در بهبود ارائه دروس وابسته به معارف اسلامی در دانشگاه اصفهان، نشان داد که ارزشیابی مستمر علمی و عینی از مدرسین در زمینه ارائه درس‌های مربوطه و برقراری کلاس‌های آموزشی ضمن خدمت و برگزاری سمینارها و گردهمایی علمی در رابطه با دروس مربوطه می‌تواند در بالا بردن کیفیت علمی مدرسین حوزه معارف اسلامی دانشگاه اصفهان مؤثر باشد.

با عنایت به موارد مطرح شده، این پژوهش در پی پاسخ گفتن به این پرسش است که میزان پرورش خلاقیت در فعالیت‌های یاددهی و یادگیری مبتنی بر سخنرانی استاد در مقایسه با میزان پرورش خلاقیت در فعالیت‌های یاددهی و یادگیری مبتنی بر نیازهای دانشجویان در دروس معارف اسلامی در چه سطح قرار دارد؟

نقش روش تدریس در انتقال معارف اسلامی

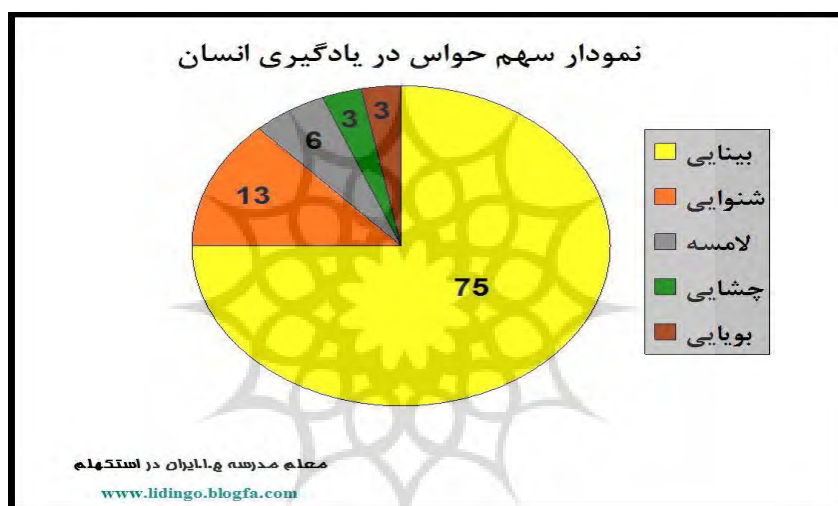
تحوّل اساسی و پایدار در هر جامعه در گرو متحول شدن نظام تعلیم و تربیت آن جامعه است و محور اصلی تحوّل و توسعه تشکیلات امور اساتید و دروس معارف اسلامی نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌هاست که متولی بهبود کیفیت کار اساتید معارف، شناخت و ویژگی‌های آن‌ها می‌باشد. اساتید معارف به عنوان پایه‌گذاران اندیشه‌های علمی، مبلغان ارزش‌ها و مسئولیت‌های اجتماعی به جوانان می‌باشند و حرف اول را در تربیت منابع انسانی می‌زنند و هیچ حرفه‌ای هم‌چون شغل استادی و معلمی تأثیر عمیق در جوامع ندارد. (بازنگری در شیوه تدریس معارف اسلامی، 1391ش) اما یکی از آسیب‌های جدی در روش‌های تدریس دانشگاهی، خو گرفتن اساتید به شیوه‌های سنتی چون جزوه‌گویی و سخنرانی می‌باشد. البته این آسیب اختصاص به گروه معارف اسلامی ندارد؛ بلکه غالب رشته‌های دانشگاهی را شامل می‌گردد... اساتید به خوبی می‌دانند؛ به همان میزان که محتوای درسی و دانش‌های مرتبط دارای اهمیت است، چگونگی انتقال مطالب و ابتکار و خلاقیت در این زمینه نیز اهمیت بیشتری دارد. و با کسب تجربیات جدید، و آزمون شیوه‌های گوناگون و بررسی و تحلیل آنها می‌توان به ابتکارات شخصی، عمومیت بخشید و در اختیار دیگران نیز قرار داد. (بایسته‌های تحوّل در روش‌های تدریس، 1390) روشن است که تدریس در یک روش، معنا پیدا نمی‌کند و روش‌های تدریس متعددی توسط صاحب‌نظران معرفی گردیده است؛ که در این پژوهش سعی شده است به ارزیابی دیدگاه دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد بوشهر در رابطه با افزایش خلاقیت در امر یاددهی و یادگیری درس معارف اسلامی بر اساس دو روش تدریس به شیوه سخنرانی محور و نیاز محور پردازد که در ادامه به نقد و بیان آسیب‌ها و فواید و کارکردهای این دو روش پرداخته خواهد شد.

روش تدریس مبتنی بر سخنرانی

روش سخنرانی محور، سابقه‌ای طولانی در نظام‌های آموزشی دارد که به ارائه مفاهیم به‌طور شفاهی از طرف معلم و یادگیری آن‌ها از طریق گوش کردن و یادداشت برداشتن از طرف شاگرد می‌پردازد. در این نظام آموزشی، همکاری و روابط میان گروهی کاملاً ضعیف است، به تفاوت‌های فردی توجه نمی‌شود، فعالیت معلم خود مشارکتی است، معلم تنها بر مطالب و مفاهیم کتاب تکیه دارد و خلاصه اینکه کار معلم در حکم منبع و مخزن اطلاعاتی، این است که اطلاعات را به ذهن فراگیران انتقال دهد. این روش، مختص کلاس‌های پرجمعیت و روش بسیار ارزانی است و می‌تواند تا حد زیادی با برنامه معلم تطبیق یابد؛ با توجه به موقعیت‌های زمانی و مکانی و مجموعه تجهیزات، روش سخنرانی بسیار انعطاف‌پذیر است. موقعیت

156 ♦ ارزیابی توانایی پرورش خلاقیت فعالیت‌های یاددهی - یادگیری ...

سخنرانی ممکن است سبب تقویت اجتماعی، ذوق زیبایی، علاقه، اعتماد به نفس و کاهش احساس تنهایی شود. اما با توجه به روش‌های نوین تدریس به‌ویژه روش تدریس نیاز محور محدودیت‌ها و آسیب‌های این روش بسیار به چشم می‌خورد؛ برای نمونه چون معلم صرفاً گوینده است شاگردان چندان فعال نیستند. از دیگر سو بیش‌تر از حس شنوایی استفاده می‌شود؛ قدرت تکلم شاگردان چندان تقویت نمی‌شود؛ در بسیاری موارد به نیازهای اساسی علمی دانشجویان توجه نمی‌شود؛ تکرار مکررات صورت می‌پذیرد؛ کلاس‌ها بسیار ملال‌آور و خسته‌کننده می‌شوند... این روش، مستلزم وجود برخی از خصوصیات شخصیتی مانند صدا، روش سخنگویی، روانی سخن، آرامش و نظم و ... می‌باشد (طیبی، 1394: 32).

نتایج تحقیقات نشان داده‌اند که حواس متفاوت نقش واحدی در یادگیری ندارند. بر اساس این تحقیقات، 75 درصد یادگیری از طریق کاربرد حس بینایی و 12 درصد از طریق کاربرد سه حس بویایی، چشایی و لامسه و 13 درصد نیز بر اساس حس شنوایی صورت می‌گیرد. در حالی که در نظام آموزشی ما، فرآیند یادگیری بر حس شنوایی متکی است و معلمان و استادان آنچه را قرار است به دانش‌آموزان و دانشجویان منتقل کنند با صحبت و سخنرانی در کلاس آموزش می‌دهند اما بازدهی روش متکی بر شنوایی بسیار پایین است و می‌بایست در امر آموزش از سایر حواس انسانی نیز کمک گرفت (جامعه‌شناسی مصور، 1392: 38).

روش تدریس مبتنی بر نیازها

منظور از روش تدریس نیاز محور مجموعه فعالیت‌ها و اقدامات آموزشی و تربیتی است که در راستای نیازهای دانشجویان سازماندهی می‌شود. در این روش با استفاده از روش‌ها و راهبردهای فعال تدریس و با

تکیه بر استانداردهای آموزشی در سه حوزه قبل، حین و پس از تدریس، نیازهای معرفتی و اعتقادی دانشجویان مورد توجه قرار گرفته و زمینه رشد باورهای آنان فراهم می‌شود؛ (سیف، 1390: 45) بنابراین، توجه به نیازهای دانشجویان در کلاس‌های درس می‌تواند یکی از عوامل اصلی توجه آنان به محتوای آموزشی و در نهایت دستیابی به اهداف آموزشی تربیتی دروس معارف اسلامی شود. متون دینی نیز توجه به یادگیری مفید و برگرفته از نیازها را که در آن فرد مهبیای یک زندگی معقول و انسانی و به دور از شهوت‌رانی باشد، مورد تأکید قرار داده است. این مطلب نشان می‌دهد علمی که نتواند مسیر انسانیت را به صاحب آن نشان داده و تعادل در اندیشه و عمل را به فرد بیاموزد، در عمل به نیازهای منطبق بر فطرت الهی او پاسخ درخور نداده و علمی غیرنافع خواهد بود. می‌توان یکی از مهمترین عوامل بی‌انگیزگی دانشجویان را به‌ویژه در کلاس‌های معارف اسلامی در عدم ارتباط یا ضعیف بودن ارتباط مفاهیم آموخته شده با نیازهای دانشجویان دانست. مهمترین مزیت این طرح، توجه به عوامل مهم ایجاد انگیزه جهت مشارکت دانشجویان در فرآیند یادگیری است که در صورت اجرای دقیق و صحیح آن می‌تواند گام مؤثری در برقراری ارتباط دانشجویان با دروس معارف اسلامی و در نهایت اثرگذاری مفاهیم این دروس در فکر و دل آنان خواهد بود. البته این حرکت در شکل جامع آن به فعالیت‌های دیگری مانند همسو کردن محتوای آموزشی با روش تدریس و آموزش مدرسان داوطلب در این طرح و تغییر برخی قوانین آموزشی نیازمند است که با اهتمام جدی مسئولان در حال برنامه‌ریزی است (شعبانی، 1393: 37). از آنجا که این طرح در صدد پاسخ‌گویی به نیازهای دانشجویان می‌باشد، با اجرای آن دستاوردهای ذیل قابل دستیابی است:

تکریم دانشجو: با این طرح دانشجویان احساس خواهند کرد که مورد تکریم واقع شده‌اند و استاد برای آن‌ها و نیازهایشان احترام قائل است و در نتیجه از ابتدا رابطه خوبی بین استاد و دانشجویان برقرار می‌شود و اعتماد مناسبی حاصل می‌شود.

اعتماد علمی به استاد: با این شیوه دانشجویان احساس می‌کنند که استاد از اعتماد به نفس بالایی برخوردار است و دانش لازم را برای اداره کلاس دارد.

مشارکت دانشجویان: تأثیرگذاری یکی از اهداف می‌باشد، که با تفکر محوری به دست می‌آید و برای تفکر محوری بهترین راه، طرح سؤال توسط خود دانشجویان و البته با کمک استاد است و همچنین مشارکت دادن دانشجویان در یافتن پاسخ سؤالات می‌باشد.

مهارت یافتن در رفع نیاز: سؤال محوری، این ویژگی را دارد که دانشجویان مهارت رفع نیاز را در ضمن تلاش برای یافتن پاسخ سؤال کسب می‌نمایند (عرفانی زاده، 1393: 46).

بنابراین روشن می‌شود چنانچه آموزش‌دهنده در رویکردی جامع و با ملاحظه‌ی جنبه‌های مختلف یاددهی-یادگیری با دانشجو مواجه شود و نیازهای وی را محور فعالیت قرار دهد، در نتیجه‌ی مشارکت جدی دانشجو در مباحث و تعامل حل مسئله‌ای با پرسش‌های خود قدرت خلاقیت وی افزایش قابل ملاحظه‌ای پیدا خواهد کرد.

روش پژوهش

نوع داده‌ها در این طرح کمی و روش تحقیق توصیفی از نوع پیمایشی با استفاده از ابزار پرسشنامه بود. جامعه آماری این پژوهش، کلیه دانشجویان مقطع کارشناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بوشهر بودند که دروس معارف اسلامی را در نیمسال دوم سال تحصیلی 98-1397 می‌گذراندند. تعداد این افراد 874 نفر در اردیبهشت ماه 1398 بود. نمونه پژوهش بر اساس فرمول تعیین حجم نمونه کوکران 267 نفر تعیین شد اما برای اطمینان از تکمیل پرسشنامه‌ها، حجم نمونه تا 300 نفر افزایش یافت و پرسشنامه‌ها به روش تصادفی ساده در اختیار دانشجویان قرار گرفت. به منظور ارزیابی دیدگاه دانشجویان در خصوص فعالیتهای یاددهی و یادگیری دروس معارف اسلامی با توجه به میزان خلاقیت در روشهای تدریس مبتنی بر سخنرانی و مبتنی بر نیازها از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شده است که دارای چهار متغیر و 25 گویه می‌باشد و به ارزیابی نگرش دانشجویان در قالب طیف 5 مقوله ای لیکرت به قرار 5 بیش‌ترین تا 1 کمترین میزان موافقت، پرداخته است. جهت بررسی روایی پرسشنامه، پرسشنامه مقدماتی در اختیار تعدادی از متخصصان علوم تربیتی و اساتید گروه معارف اسلامی دانشگاه‌های استان بوشهر قرار گرفت. با اعمال نظرات تخصصی آنان و تأیید نهایی، پرسشنامه نهایی تدوین و مورد استفاده قرار گرفت. پایایی پرسشنامه با استفاده از روش آلفای کرونباخ محاسبه گردید. برای این منظور پرسشنامه مذکور بین 45 نفر از حجم نمونه توزیع شد و پس از جمع‌آوری و تحلیل آلفای کرونباخ برای نمره کل پرسشنامه 0/83 شد؛ که حکایت از پایایی پرسشنامه دارد. این پرسشنامه دارای چهار زیر مقیاس بود: میزان توجه به پرورش خلاقیت در فعالیتهای یاددهی مبتنی بر سخنرانی دروس معارف اسلامی (گویه‌های 14، 15، 16، 17، 18، 23)، میزان توجه به پرورش خلاقیت در فعالیتهای یادگیری مبتنی بر سخنرانی دروس معارف اسلامی (گویه‌های 9، 12، 13، 22، 24، 25)، میزان توجه به پرورش خلاقیت در فعالیتهای یادگیری مبتنی بر نیازهای دروس معارف اسلامی (گویه‌های 2، 6، 8، 10، 11، 19، 20، 21) و میزان توجه به پرورش خلاقیت در فعالیتهای یاددهی مبتنی بر نیازهای دروس معارف اسلامی (گویه‌های 1، 3، 4، 5، 7) می‌باشد.

یافته‌ها پژوهش

پوش اول - میزان توجه به پرورش خلاقیت در فعالیتهای یاددهی مبتنی بر سخنرانی دروس معارف اسلامی در چه سطحی قرار دارد؟

جدول 1- میانگین و انحراف معیار گویه‌های مربوط به پرورش خلاقیت در فعالیت‌های یاددهی مبتنی بر سخنرانی

انحراف معیار	میانگین	گویه‌ها
2/71	15/97	هدایت دانشجو به طرح مساله
2/67	13/73	هدایت دانشجو به تجارب نو
2/43	15/47	راهنمایی دانشجو به درک عمیق مسائل
1/18	15/96	تشویق دانشجو به پرسش و پاسخ
2/77	14/58	پرورش روحیه تعاون در دانشجو
2/05	13/86	کمک به دانشجو در فرضیه سازی
2/67	14/98	میزان توجه به پرورش خلاقیت در فعالیت‌های یاددهی مبتنی بر سخنرانی

با توجه به داده‌های جدول 1 و ستون میانگین‌ها مشخص می‌شود که در میان مولفه‌های مربوط به میزان توجه به پرورش خلاقیت در فعالیت‌های یاددهی مبتنی بر سخنرانی، بیشترین مقدار مربوط به گویه «هدایت دانشجو به طرح مساله» با مقدار میانگین 15/97 است. کمترین میزان توجه نیز در گویه «هدایت دانشجو به تجارب نو» با مقدار میانگین 13/73 مشخص شده است.

پرسش دوم- میزان توجه به پرورش خلاقیت در فعالیت‌های یادگیری مبتنی بر سخنرانی دروس معارف اسلامی در چه سطحی قرار دارد؟

160 ♦ ارزیابی توانایی پرورش خلاقیت فعالیت‌های یاددهی - یادگیری ...

جدول 2- میانگین و انحراف معیار گویه‌های مربوط به پرورش خلاقیت در فعالیت‌های یادگیری مبتنی بر سخنرانی

انحراف معیار	میانگین	گویه‌ها
1/11	17/7	میزان تعامل متقابل با استاد
2/09	17/92	درک محتوای ارائه شده توسط استاد
2/21	17/92	میزان یادگیری
1/71	18/88	تشویق به بهبود طرح‌های موجود
2/01	18	کمک به خلق ایده‌های جدید
1/56	16/99	کمک به پرورش تفکر خلاق
1/89	17/91	میزان توجه به پرورش خلاقیت در فعالیت‌های یادگیری مبتنی بر سخنرانی

با توجه به داده‌های جدول 2 و ستون میانگین‌ها مشخص می‌شود که در میان مولفه‌های مربوط به میزان توجه به پرورش خلاقیت در فعالیت‌های یادگیری مبتنی بر سخنرانی، بیشترین مقدار مربوط به گویه «تشویق به بهبود طرح‌های موجود» با مقدار میانگین 18/88 است. کمترین میزان توجه نیز در گویه «کمک به پرورش تفکر خلاق» با مقدار میانگین 16/99 مشخص شده است.

پرسش سوم - میزان توجه به پرورش خلاقیت در فعالیت‌های یاددهی مبتنی بر نیازهای دانشجویان در دروس معارف اسلامی در چه سطحی قرار دارد؟

پرتال جامع علوم انسانی

جدول 3- میانگین و انحراف معیار گویه‌های مربوط به پرورش خلاقیت در فعالیت‌های یاددهی مبتنی بر نیازها

انحراف معیار	میانگین	گویه‌ها
2/43	23/5	استفاده از ابزار و امکانات کمک آموزشی
2/1	23/19	جلب مشارکت دانشجو در فرایند یاددهی
1/9	24/65	تقویت روحیه کنجکاوی
2/5	24/11	فرصت طرح سوال
2/23	25/13	انجام کار گروهی
1/98	24/47	استفاده استاد از پرسش و پاسخ
2/55	25/43	انجام فعالیت‌های تحقیقی
2/18	20/9	میزان آشنایی با سایت پرسمان دانشجویی
2/27	23/92	میزان توجه به پرورش خلاقیت در فعالیت‌های یاددهی مبتنی بر نیازها

با توجه به داده‌های جدول 3 و ستون میانگین‌ها مشخص می‌شود که در میان مولفه‌های مربوط به میزان توجه به پرورش خلاقیت در فعالیت‌های یاددهی مبتنی بر نیازها، بیشترین مقدار مربوط به گویه «انجام فعالیت‌های تحقیقی» با مقدار میانگین 25/43 است. کمترین میزان توجه نیز در گویه «میزان آشنایی با سایت پرسمان دانشجویی» با مقدار میانگین 20/9 مشخص شده است.

پرسش چهارم - میزان توجه به پرورش خلاقیت در فعالیت‌های یادگیری مبتنی بر نیازهای دانشجویان در دروس معارف اسلامی در چه سطحی قرار دارد؟

162 ♦ ارزیابی توانایی پرورش خلاقیت فعالیت‌های یاددهی - یادگیری ...

جدول 4- میانگین و انحراف معیار گویه‌های مربوط به پرورش خلاقیت در فعالیت‌های یادگیری مبتنی بر نیازها

انحراف معیار	میانگین	گویه‌ها
1/66	14/32	میزان استفاده استاد از روش‌های تدریس جدید
1/3	14/88	ارائه درس به صورت پژوهش محور
1/99	13/65	ارائه درس متناسب با نیازهای دانشجو
1/87	14/1	توانایی در رفع شبهات مطرح شده در کلاس
2/02	13	تشویق دانشجو به پاسخ‌های منطقی و مستدل
1/73	13/99	میزان توجه به پرورش خلاقیت در فعالیت‌های یادگیری مبتنی بر نیازها

با توجه به داده‌های جدول 4 و ستون میانگین‌ها مشخص می‌شود که در میان مولفه‌های مربوط به میزان توجه به پرورش خلاقیت در فعالیت‌های یادگیری مبتنی بر نیازها، بیشترین مقدار مربوط به گویه «ارائه درس به صورت پژوهش محور» با مقدار میانگین 14/88 است. کمترین میزان توجه نیز در گویه «تشویق دانشجو به پاسخ‌های منطقی و مستدل» با مقدار میانگین 13 مشخص شده است.

بر اساس یافته‌های جدول 4 مشاهده می‌شود که دیدگاه دانشجویان در ارزیابی میزان توجه به پرورش خلاقیت در فعالیت‌های یادگیری مبتنی بر نیازها بالاتر از میانگین نمونه و در سطح مطلوب قرار دارد.

در نهایت می‌توان عوامل پژوهش را با توجه به میانگین‌های به دست آمده اولویت‌بندی کرد. نتایج مربوط در جدول 5 آورده شده است.

پرسش پنجم - میزان پرورش خلاقیت در فعالیت‌های یاددهی و یادگیری مبتنی بر سخنرانی استاد در مقایسه با میزان پرورش خلاقیت در فعالیت‌های یاددهی و یادگیری مبتنی بر نیازهای دانشجویان در درس معارف اسلامی در چه سطح قرار دارد؟

جدول 5- میانگین و انحراف استاندارد میزان پرورش خلاقیت در فرایند فعالیت‌های یاددهی و یادگیری دروس معارف اسلامی

اولویت	عوامل	میانگین	انحراف استاندارد	تعداد کل
1	میزان توجه به توانایی پرورش خلاقیت در فعالیت‌های یاددهی مبتنی بر نیازهای دانشجو	23/92	2/27	300
2	میزان توجه به توانایی پرورش خلاقیت در فعالیت‌های یادگیری مبتنی بر سخنرانی	17/91	1/89	300
3	میزان توجه به توانایی پرورش خلاقیت در فعالیت‌های یاددهی مبتنی بر سخنرانی	14/98	2/67	300
4	میزان توجه به توانایی پرورش خلاقیت در فعالیت‌های یادگیری مبتنی بر نیازهای دانشجو	13/99	1/73	300

نتایج جدول 5 نشان می‌دهد از دیدگاه دانشجویان، توانایی پرورش خلاقیت دروس معارف اسلامی با روش‌های یاددهی مبتنی بر نیازها نسبت به سایر روش‌ها میانگین بیشتری دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به اهمیت جایگاه دروس معارف اسلامی در دانشگاه‌ها، فعالیت‌های یاددهی - یادگیری دروس معارف اسلامی بر اساس میزان توجه به پرورش خلاقیت از دیدگاه دانشجویان با دو روش تدریس به شیوه سخنرانی محور و نیاز محور مورد ارزیابی قرار گرفت؛ همان‌طور که از این پژوهش برآمد، پرورش خلاقیت در رابطه با فعالیت یاددهی دروس معارف اسلامی معنادار شده است و در ارزیابی فعالیت یاددهی و یادگیری در پرورش خلاقیت بالاتر از متوسط است. این یافته با پژوهش‌های حسین زاده (1381)، شفیق پور مطلق و خدادادی (1389)، حلیمی جلودار (1394)، عباسیان میرزا (1394)، صمدیان (1391) همسو می‌باشد. در تبیین این یافته می‌توان گفت که فرصت‌های مناسب اظهارنظر، پرسش‌گری و نقادی دانشجویان در فرآیند یاددهی استاد و یادگیری آنان، علاقه‌مندی و توجه به نیازهای فراگیران در عرصه فعالیت‌های یاددهی و یادگیری و ایجاد زمینه مناسب برای کنجکاوی و تحرک فراگیران موجب افزایش خلاقیت دانشجویان شده است.

164 ♦ ارزیابی توانایی پرورش خلاقیت فعالیت‌های یاددهی - یادگیری ...

همچنین نتایج نشان داد که میزان پرورش خلاقیت دانشجویان در فعالیت یاددهی دروس معارف اسلامی معنادار شده است و پرورش خلاقیت در فرایند یاددهی دروس معارف اسلامی بالاتر از متوسط می‌باشد. در تبیین این یافته می‌توان گفت یاددهنده‌ای که می‌خواهد فعالیت یا مهارتی را دنبال کند باید توجه داشته باشد که نتیجه این فعالیت‌ها باید منجر به یادگیری شود. راهبردهای آموزشی که توسط یاددهنده اجرا شده، به‌طور قابل توجهی راهبردهای پرسش و پاسخ و حل مسأله را در امر یادگیری دانشجویان توسعه داده، حرکت و توسعه و ارتقای نقش یاددهندگان از نقش منبع صرف یادگیری و مدیریت یادگیری به سوی مرجعیت یادگیری و رهبری یادگیری زمینه‌پیشگیری از خستگی و ایجاد خلاقیت در دانشجویان را فراهم آورده است. همچنین تأکید بر نداشتن یادگیری سطحی و انتقال معلومات بر معنادار شدن یادگیری تمامی این موارد باعث ارتقاء روش یاددهی مبتنی بر خلاقیت دانشجویان است. میزان پرورش خلاقیت در روش یادگیری دروس معارف اسلامی بالاتر از متوسط بوده است. این یافته با پژوهش‌های سیف و حسینی (1380)، امینی و همکارانش (1392)، زروج حسینی، ابراهیمی و ابوالحسنی (1393)، دائو گاسپار (2011) همسو می‌باشد. در تبیین این یافته باید توجه داشت که یادگیری عبارت است از تغییر نسبتاً پایدار در رفتار بالقوه یادگیرنده که در نتیجه تمرین تقویت شده رخ می‌دهد و رشد قوه تفکر یا طرز حل مسأله، امری است که به تدریج و در سایه یادگیری در افراد به وجود می‌آید. در این پژوهش میزان پرورش خلاقیت در فعالیت یادگیری دروس معارف اسلامی به‌طور معناداری بالاتر از متوسط بود.

ارزیابی فرآیند یادگیری و یاددهی در طرح تدریس نیاز محور در ایجاد خلاقیت از دیدگاه دانشجویان بالاتر از متوسط است. این یافته با پژوهش‌های جعفری، امین بیدختی و محمدی (1394)، ذوالفقاری (1390)، لی (2011)، مونراز و همکاران (2015) همسو می‌باشد. در تبیین این یافته باید گفت که طرح نیاز محور حرکتی جوشیده از خلاءهای فکری دانشجویان و متمایل به تکمیل آن‌هاست که پسندیده‌ترین و زیباترین شکل آن پرسش‌هایی است که دانشجویان در کلاس درس مطرح می‌کنند. در آموزه‌های دینی، پرسش، حرکت مبارک فکر و دروازه علم محسوب می‌شود و در اهمیت علمی آن روایات بسیاری در منابع اسلامی وجود دارد. در روانشناسی تربیتی نیز سؤال نشان از دو امر مهم دارد: نخست، وجود آگاهی‌های پایه و وجود زمینه علمی برای فراگیری بیش‌تر که در حیطه شناختی مطرح است؛ دوم، علاقه دانشجویان به برقراری ارتباط با استاد که در سطح دوم حیطه عاطفی واکنش نشان دادن مورد بحث قرار می‌گیرد؛ بنابراین، آگاهی استادان از مبانی و مکانیسم‌های پرسش برای موفقیت در اجرای این طرح ضروری است. در این پژوهش می‌توان گفت که نقش استاد، زمینه‌ساز، هدایت‌گر، تسهیل‌کننده، تکمیل‌کننده و اصلاح‌کننده بوده و روش تدریس خود اعم از آموزش، امتحان، ارزیابی و ... را برای دانشجویان توضیح داده و مسیر حرکت را بر اساس مسائل الهام گرفته از نیاز دانشجویان بر اساس سرفصل مصوب دروس و از مسائل جزئی به مفاهیم کلی سوق داده و تمام سؤالات را دریافت و بعد دسته‌بندی و اولویت‌بندی می‌کند و

به سؤالاتی که نیاز فراگیر دانشجو و در جهت پیشبرد اهداف درس است، جواب می‌دهد. استاد اطمینان و اعتماد به دانشجو می‌دهد تا بتواند مسائل خود را مطرح و دنبال کند. پس از مشخص شدن سؤالات اولویت‌دار، استاد از دانشجویان درخواست می‌کند که گروه‌هایی را تشکیل و به سؤالات پاسخ دهند. (بخشی از امتیاز و نمره کلاس می‌تواند به مشارکت دانشجویان در این گروه‌ها اختصاص یابد) و با توجه به این‌ها دیدیم که فرآیند یادگیری و یاددهی در طرح تدریس نیاز محور در ایجاد خلاقیت از دیدگاه دانشجویان بالاتر از متوسط می‌باشد.

بر اساس یافته‌های جدول t مشاهده شده از مقدار بحرانی در سطح خطای 5% بزرگ‌تر می‌باشد. بنابراین در طرح تدریس نیاز محور در مقایسه با روش تدریس سخنرانی محور در میزان پرورش خلاقیت بالاتر از متوسط است. این یافته با پژوهش‌های گلزاری (1383)، کریمی، توکل و علوی (1384)، مهram (1387)، خدای و جلائی (1391)، فاسکو (2003)، ولتمن (2007)، میونیرادزی گانیوفو (2013). همسو می‌باشد. در تشریح این مطلب پیش از همه بایسته است در دو ویژگی منحصر به فرد طرح تدریس نیاز محور تمرکز کرد؛ کارکرد نخست، تبیین معارف اسلامی و مباحث درس‌ها بر اساس نیازهای درونی، ملموس و کاربردی دانشجویان و مشارکت جدی آن‌ها در انتخاب و ارائه محتوای آموزشی است. هنگامی که در پرتو این کارکرد دانشجو خود را محور اصلی فعالیت یاددهی و یادگیری تلقی کرد، تلاش خواهد داشت همه‌ی ظرفیت‌های درونی خود را برای پاسخگویی به نیازهای خود به کار گیرد. این امر به‌طور قابل توجهی راهبردهای پرسش و پاسخ و حل مسأله را در امر یادگیری دانشجویان توسعه داده، حرکت و توسعه و ارتقای نقش یاددهندگان از نقش منبع صرف یادگیری و مدیریت یادگیری به سوی مرجعیت یادگیری و رهبری یادگیری مهمترین عامل شکوفایی خلاقیت خواهد شد. عامل دیگر ظهور و فعلیت جدی استعداد پرسش‌گری در درون مخاطب است که در نتیجه طرح پرسش، نخست نیاز و خلأ موجود در درون فرد آشکار می‌شود. پس از ایجاد نیاز، دانشجو به سوی رفع آن متمایل خواهد شد و این امر موجب درگیر شدن دانشجو با مسئله می‌شود که نتیجه آن تفکر، پرداختن به جنبه‌های گوناگون مسئله، امتحان کردن گزینه‌های مختلف برای رسیدن به راه حل و بروز خلاقیت فراگیر خواهد بود. همچنین زمینه‌سازی برای فرصت‌های مناسب اظهار نظر و نقادی دانشجویان در فرآیند یاددهی استاد، زمینه مناسب برای کنجکاوی و تحرک فراگیران، تأکید بر نداشتن یادگیری سطحی و انتقال معلومات بر معنادار شدن یادگیری تمامی این موارد باعث ارتقاء روش یاددهی بر خلاقیت دانشجویان شده است. با توجه به موارد گفته شده فرآیند یادگیری و یاددهی در طرح تدریس نیاز محور در مقایسه با روش تدریس سخنرانی در ایجاد خلاقیت بالاتر از متوسط بوده است.

با توجه به نتایج این پژوهش پیشنهاد می‌گردد که به منظور ایجاد زمینه در برنامه درسی و فرصت مناسب در فعالیت‌های یاددهی در روش تدریس مبتنی بر سخنرانی، استاد بر فرآیند طرح و حل مسئله تأکید

166 ♦ ارزیابی توانایی پرورش خلاقیت فعالیت‌های یاددهی - یادگیری ...

و تمرکز بیشتری داشته باشد. همچنین در همین راستا در فعالیت‌های یادگیری پیشنهاد می‌گردد در ارتباط با دنبال کردن پروژه‌ها و طرح‌ها توسط دانشجو و تشویق به بهبود طرح‌های موجود، محور تعامل بین دانشجو و استاد قرار گیرد.

با نظر به نتایج به‌دست آمده پیشنهاد می‌شود در فعالیت یاددهی در روش تدریس مبتنی بر نیاز دانشجویان انجام فعالیت‌های تحقیقاتی و روش پژوهش مورد توجه و برنامه‌ریزی ویژه قرار گیرد. علاوه بر این در فرایند یادگیری در روش تدریس فوق پیشنهاد می‌گردد برای ارائه دروس به صورت پژوهش محور سهم ویژه‌ای توسط استاد در نظر گرفته شود. همچنین نظر به اینکه توانایی پرورش خلاقیت دروس معارف اسلامی با روش‌های یاددهی - یادگیری مبتنی بر نیازها نسبت به سایر روش‌ها میانگین بیشتری دارد، پیشنهاد می‌شود برگزاری دوره‌های آموزشی و توجیحی طرح تدریس نیاز محور برای اساتید دروس معارف اسلامی کل کشور به عنوان یک طرح جامع و فراگیر مورد برنامه‌ریزی قرار گیرد. به علاوه پیشنهاد می‌گردد در تحوّل و تغییر در جهت‌گیری برنامه‌های درسی به سمت دیدگاه‌های مبتنی بر رشد شناختی، رشد اجتماعی و رشد انسانی، تحول در نظام برنامه‌ریزی درسی در جهت توجه به فرصت‌های یادگیری مناسب در برنامه‌های درسی پژوهش‌هایی صورت گیرد.

منابع

- آقایی فیثانی، تیمور (1397)، **خلاقیت و نوآوری در انسان و سازمان**، تهران: نشر تهران.
- امینی، محمد؛ رحیمی، حمید و صمدیان، زهره (1392)، **بررسی دیدگاه دانشجویان دربارهٔ موانع اثر بخشی دروس معارف اسلامی در دانشگاه آزاد اسلامی کاشان**، کاشان: فصلنامه اسلام و پژوهش های تربیتی، شماره 1.
- امید، محمود (1394)، **بررسی میزان رضایت دانشجویان دانشگاه شاهد از دروس عمومی معارف اسلامی به منظور ارائه راهکارهای کیفیت بخشی**، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شاهد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.
- بازرگان، عباس، سرمد، زهره، حجازی، الهه (1384)، **روش های تحقق در علوم رفتاری**، تهران: انتشارات آگاه.
- پیرخانفی، علیرضا (1397)، **خلاقیت (مبانی و روش های پرورش)**، تهران: نشر هزاره ققنون.
- جعفری، سکینه؛ بیدختی، علی اکبر امین و محمدی، مهدی (1394)، **بررسی رابطه ادراک دانشجویان از جهانی شدن آموزش عالی با ارزیابی آنان از کیفیت فرآیندهای یاددهی - یادگیری**، پژوهش های برنامه درسی، دوره 5، شماره 1: 89-119.
- حلیمی جلودار، حبیب الله (1394)، **بررسی دیدگاه دانشجویان دربارهٔ شیوهٔ آموزش دروس معارف اسلامی با تأکید بر خصایص**، پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی، شماره 37 «111-130».
- حسین زاده، محمد (1381)، **نگرش دینی مسئولان و اساتید دانشگاه دربارهٔ افزایش کیفیت آموزش دینی**، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه اصفهان.
- ذوالفقاری، فریبا (1390)، **بررسی تأثیر برنامه درسی پنهان بر اثر بخشی آموزش دروس معارف اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی واحد سمنان**، تهران: پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور استان تهران.
- زروج حسینی، ربابه؛ ابراهیمی، حسین و ابوالحسنی، موسی (1393)، **بررسی دیدگاه دانشجویان از محیط یاددهی و یادگیری بر اساس مدل DREEM در دانشگاه علوم پزشکی شاهرود**، نشریه آموزش و اخلاق پرستاری، جلد 4، شماره 3: 1-10.
- زندیان، هادی (1390)، **بررسی موانع خلاقیت کارکنان شرکت ملی گاز ایرانی**، کارشناسی ارشد، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه علامه طباطبایی تهران.
- سیف، علی اکبر و حسینی، مریم (1380)، **مقایسه سبک های یادگیری دانشجویان با توجه به جنسیت، مقاطع تحصیلی و رشته تحصیلی**، فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی، شماره 1، 347.
- سیف، علی اکبر (1390)، **روانشناسی پرورشی، روانشناسی یادگیری و آموزش**، انتشارات آگاه.

168 ♦ ارزیابی توانایی پرورش خلاقیت فعالیت‌های یاددهی - یادگیری ...

- شفیع پور مطلق، فرهاد و خدادادی، حسین (1389)، **جذایبیت بخشیدن به کلاس های دروس معارف اسلامی دانشگاه ها**، مجموعه مقالات همایش تولید علم و جنبش نرم افزاری در حوزه معارف اسلامی، کرمان: دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان.
- طیبی، سید جمال الدین و طیبی، سید عماد الدین (1394)، **روش سخنرانی: آموزه ها و استراتژی ها**، مشهد: نشر ترمه.
- علوی، حمیدرضا (1396)، **در بررسی عوامل مؤثر در بهبود ارائه دروس وابسته به معارف اسلامی در دانشگاه اصفهان، پایان نامه کارشناسی ارشد**، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، دانشگاه اصفهان.
- عباسیان میرزا، مجید (1394)، **بررسی میزان توجه به خلاقیت در روش تدریس اعضای هیأت علمی طرح جامع دانشگاه شاهد از دیدگاه دانشجویان**، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شاهد.
- کریمی، محبوبه؛ توکل، خسرو و علوی، موسی (1384)، **ب بررسی مقایسه ای دو روش آموزش بر اساس سخنرانی و بحث گروهی بر میزان یادگیری و یاددهی دانشجویان پرستاری**، شماره 24، سال سیزدهم: 9-14.
- گلزاری، زینب (1383)، **تأثیر به کارگیری طراحی آموزشی در مقایسه با روش تدریس سنتی**، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت معلم.
- مجیدی، محمدرضا و فاتحی، ابوالقاسم (1388)، **سنجش نگرش دانشجویان نسبت به برنامه ریزی دروس معارف اسلامی**، تحقیق و برنامه ریزی آموزش عالی، شماره 41، ص 64-77.
- Abbasayan Mirza, Majid (2015), **A Survey of Creativity in the Teaching Method of Faculty Members of Shahed University Master Plan from the Perspective of Students**, M.Sc. Thesis, Faculty of Literature and Humanities, Shahed University.
- Aghaee Fishani, Timur (2015), **Creativity and Innovation in Man and Organization**, Tehran: Tehran Publishing.
- Alavi, Hamidreza (2017), **in the study of effective factors in improving the delivery of courses related to Islamic education at the University of Isfahan**, Master Thesis, Ministry of Science, Research and Technology, University of Isfahan.
- Amini, Mohammad; Rahimi, Hamid and Samadian, Zohreh (2013), **A Survey of Students' Perspectives on Obstacles to the Effectiveness of Islamic Education Courses in Islamic Azad University of Kashan**, Kashan: Quarterly Journal of Islam and Educational Research, No.1
- Bazargan, Abbas, Sarmad, Zohreh, Hejazi, Elaheh (2005), **Methods of Realization in Behavioral Sciences**, Tehran: Agah Publications.
- Dau Gaspar, O, (2011), **The Teachers Creative Attitudes an Influence Factor of The Student's Creative Attitudes**. International Conference on The Future of Education, Florence, Italy, 16-17 June.

- Fasku, H ,(2003), **Traditional training methods compared with new educational**, Training Curriculum,126-141.
- Golzari, Zeinab (2004), **the effect of using educational planning in comparison with traditional teaching methods**, Master Thesis, Tarbiat Moallem University.
- Halimi Jelodar, Habibollah (2015), **A Study of Students' Perspectives on the Method of Teaching Islamic Education Courses with Emphasis on Characteristics**, Research and Writing of Academic Books, No. 37 »111-130.
- Hosseinzadeh, Mohammad (2002), **Religious Attitudes of University Officials and Professors on Increasing the Quality of Religious Education**, M.Sc. Thesis, University of Isfahan.
- Jafari, Sakineh; Beidakhti, Ali Akbar Amin and Mohammadi, Mehdi (2015), **The relationship between students' perceptions of the globalization of higher education and their evaluation of the quality of teaching-learning processes**, curriculum research, Volume 5, Number 1: 89-119.
- Karimi, Mahboubeh; Tavakol, Khosrow and Alavi, Musa (2005), **A comparative study of two methods of education based on lectures and group discussions on the rate of learning and teaching of nursing students**, No. 24, 13: 9-14.
- Majidi, Mohammad Reza and Fatehi, Abolghasem (2009), **Assessing Students' Attitudes Towards Planning Islamic Education Courses**, Higher Education Research and Planning, No. 41, pp. 64-77.
- Moraros, John; Islam, Adiba; Stan, Yu; Banow, Ryan & Schindelka, Barbara,(2015), **Flipping for success: evaluating the effectiveness of a novel teaching approach in a graduate level setting**, BMC Medical Education15:27. <https://doi.org/10.1186/s12909-015-0317-2>.
- Munyaradzi Ganyaupfu, Elvis,(2013),**Teaching Methods and Students' Academic performance**, Department of Economic and Business Sciences; PC Training & Business College; South Africa, International Journal of Humanities and Social Science Invention www.ijhssi.org Volume 2 Issue 9 | September , PP.29-35.page 29.
- Omidi, Mahmoud (2015), **Survey of Shahed University students' satisfaction with general Islamic education courses in order to provide quality solutions**, Master's thesis, Shahed University, Faculty of Literature and Humanities
- Pirkhaefi, Alireza (1397), **Creativity (Principles and Methods of education)**, Tehran: Hazara Qaqnoon Publishing..
- Seif, Ali Akbar (2011), **Educational Psychology**, Psychology of Learning and Education, Agah Publications.
- Seif, Ali Akbar and Hosseini, Maryam (2001), **Comparison of students' learning styles according to gender, educational levels and field of study**, Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education, No. 1, 347.
- Shafipour Motlagh, Farhad and Khodadadi, Hossein (2010), **to make attractive Islamic Education Courses in Universities**, Proceedings of the

Conference on Science Production and Software Movement in the Field of Islamic Education, Kerman: Islamic Azad University, Kerman Branch.

- Taybi, Seyyed Jamaluddin and Taybi, Seyyed Emaduddin (2015), **Lecture Method: Teachings and Strategies**, Mashhad: Termeh Publishing.
- Weltman, David,(2007). **A comparison of traditional and active learning methods: an empirical investigation utilizing a linear mixed model**. The university of Texas at Arlington December.
- Zandian, Hadi, (2011), **investigating the barriers to creativity of the employees of the National Iranian Gas Company**. Faculty of Psychology and Educational Sciences, Allameh Tabatabaei University, Tehran.
- Zaruj Hosseini, Robabeh; Ebrahimi, Hussein and Abolhassani, Musa (1393). **A Survey of Students' Perspectives on Teaching and Learning Environment Based on DREEM Model in Shahroud University of Medical Sciences**, Journal of Nursing Education and Ethics, Volume 4, Number 3: 1-10.
- Zolfaghari, Fariba (2011), **the effect of hidden curriculum on the effectiveness of teaching Islamic education courses at the Islamic Azad University**, Semnan Branch, Tehran: Master Thesis, Payame Noor University, Tehran Province.

